

РОЗКРИТТЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ, ЩО ПРИХОВУЮТЬ СОЦІАЛЬНІ НЕБЕЗПЕКИ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ ЗНАТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ»

Постановка проблеми. Серед багатьох видів небезпек, з якими стикається людина в процесі життєдіяльності лише соціальні небезпеки породжують психологічні механізми, які їх приховують, не дають особистості їх усвідомити або сприйняти. Цей феномен добре описаний в спеціальній медичній і частково в психологічній літературі [1]. Однак в літературі з безпеки життєдіяльності йому практично не приділено уваги. У деякій мірі такий стан пояснюється концепцією переважного розкриття техногенних небезпек у змісті навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності». На нашу думку інтерес до даної дисципліни у студентів дещо зростає, якщо її зміст доповнити розкриттям механізмів формування соціальних небезпек і феноменів, пов'язаних із ними.

Аналіз попередніх досліджень. Розкривали процес зловживання алкоголем як вид соціальної небезпеки Я. Бедрій, Є. Желібо, Р. Яким та ін. [2; 6]. Всебічні дослідження донозологічних форм зловживання алкоголем провели Е. Бехтель, І. Корсунський та ін. [1]. Знайшов висвітлення механізм формування алкогольної залежності як дидактичної умови стимулювання пізнавальної навчальної діяльності студентів при вивченні навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» в наших дослідженнях [3].

Мета статті полягає у розкритті змісту психологічних механізмів захисту пияцтва, які приховують його як вид соціальної небезпеки та структурно-логічних схем їх представлення в навчальній дисципліні «Безпека життєдіяльності».

Виклад основного матеріалу. Для пояснення внутрішніх конфліктів особистості використовують психологічне поняття Я-концепція, яка

розкривається як рівень самооцінки і самоповаги. Умовами внутрішніх конфліктів є протиріччя між Я-концепцією і рольовою поведінкою, або отримання інформації, яка не відповідає уявленню про себе, або при порушеннях особистістю групових норм і правил. Виникнення внутрішнього конфлікту супроводжується сильним емоційним напруженням [1, с.117]. Власне негативні емоції стають причиною зміни поведінки особистості або уявлення про себе, а у випадку неможливості таких дій емоційне напруження усувається за допомогою психологічних механізмів захисту і компенсації [1]. Психологічний захист дозволяє утримувати бажання та обійти небезпеку [1, с.117]. Психологічну компенсацію розглядають як сукупність прийомів і механізмів особистості, які дозволяють відносно успішно здійснювати самоактуалізацію в ускладнюючих цей процес обставинах [1]. Самоактуалізація (від лат. *actualis* – дійсний, справжній), самореалізація – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей [5].

Захисні механізми, з одного боку, не дають дискредитувати Я-концепцію, зокрема, руйнування таких основних особистісних компонентів, як самооцінка, самоповага, рівень домагань, установки. З іншого боку, відгороджуючи особистість від внутрішнього конфлікту, позбавляють людину можливості усвідомити зміни, які відбуваються з нею при формуванні алкогольної залежності як виду соціальної небезпеки.

Розрізняють декілька видів механізмів психологічного захисту, які формуються в індивіда в результаті взаємодії з навколишнім середовищем, тобто захист того, чи іншого виду породжується необхідністю пристосування індивіда до конкретного навколишнього середовища [1]. У літературі описані такі види механізмів психологічного захисту: розширення діапазону прийнятності; часткове задоволення алкогольної потреби; витіснення; перцептивний захист; раціоналізація та ін. [1].

Розширення діапазону прийнятності є наслідком зростання інтенсивності пияцтва і свою виконує захисну функцію шляхом зміни

алкогольних установок особистості. Випадки аномальної поведінки в стані сп'яніння перестають суперечити установкам особистості та не породжують внутрішнього конфлікту.

Часткове задоволення алкогольної потреби виникає в результаті появи внутрішнього конфлікту при невідповідності між алкогольними установками особистості та інтенсивністю пияцтва. Дія цього механізму полягає в згортанні пияцтва шляхом обмеження кількості випитого спиртного. Розрізняють два способи згортання пияцтва – це свідоме обмеження своїх бажань (часткове задоволення потреби) і прогнозування ситуацій, які з великою ймовірністю приводять до вживання алкогольних напоїв для ухиляння від них.

Витіснення належить до захисних механізмів, які реалізуються на підсвідомому рівні, коли індивід не усвідомлює витісненого. Під поняттям витіснення розуміють появу позитивних емоцій без вживання алкоголю при розмовах про нього (витісняється критичний підхід). Характерними ознаками механізму витіснення є пошвавлення і виразні мімічні реакції, які виникають при розмовах на алкогольні теми, а також «алкогольні» асоціації, зісковзування на алкогольні теми, вибір друзів та ін.

Перцептивний захист належить до основних психологічних механізмів при формуванні алкогольної залежності як виду соціальної небезпеки. Перцепція (від лат. *perception* – сприйняття) – чуттєве сприйняття людиною дійсності (зовнішніх предметів) [4]. У загальному випадку перцептивний захист полягає в спотвореному сприйнятті дійсності, в результаті якого зникає внутрішній конфлікт. Розрізняють такі варіанти перцептивного захисту: ігнорування зростання інтенсивності пияцтва; деформація оцінювання; проєкціювання. Суть перцептивного ігнорування зростання інтенсивності пияцтва у неприйнятті особистістю факту зростання інтенсивності пияцтва та критики такої поведінки з боку рідних і близьких. Перцептивна деформація оцінювання – це форма спотворення сприйняття оточуючої дійсності, коли суб'єкт бачить тільки те, що йому подобається,

погоджується з його думкою і системою цінностей [1, с.119]. Деформація відбувається за допомогою зсуву акцентів, переоцінки подій у кращий бік, «вирізання» із навколишньої дійсності фрагментів, які погоджуються з особистісними установками індивіда. Перцептивне проєкціювання полягає в перенесенні своїх шкідливих звичок на оточуючих людей. Вербальні ознаки проєкціювання в пошуку гірших за себе: «Хіба я п'ю? Ось Петро, так той додому без допомоги після отримання заробітної плати не приходять!», а поведінкові – в споживанні оточуючих (пиття «на рівних») [1].

Психологічні механізми раціоналізації – це форма мислення, для якої притаманні фільтрація, відбір інформації у відповідності з особистими бажаннями, що гарантує вигідний на даний момент висновок [1, с.121]. Варіантом раціоналізації є концептуалізація, тобто побудова концепції, яка з точки зору особистості пояснює ситуацію вживання спиртних напоїв. Наступним варіантом раціоналізації є формування пояснювальної системи як сукупності приводів вживання алкогольних напоїв та захисних мотивів (реальна ціль замінюється «офіційною версією», необхідною для збереження необхідного рішення [1, с.123]).

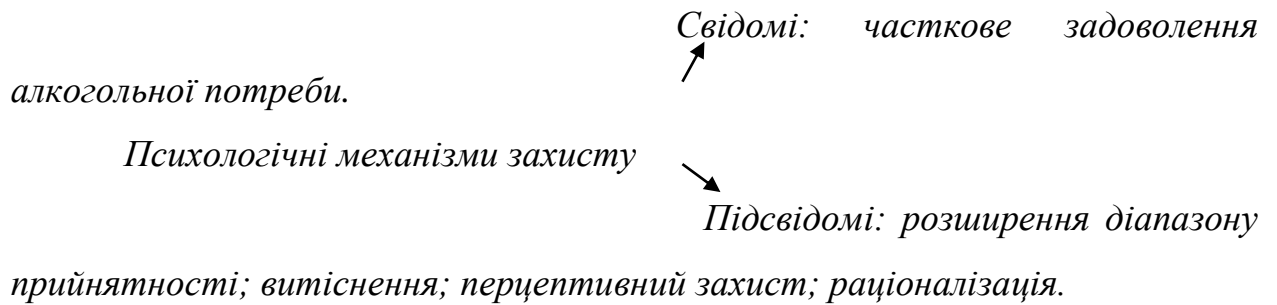
Розглянемо структурно-логічні схеми представлення психологічних механізмів приховування соціальної небезпеки в змісті навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності».

Неузгодженість між зовнішньою оцінкою поведінки особистості та його самооцінкою → Внутрішній конфлікт → Варіант 1. Зміна поведінки, чи самооцінки → Варіант 2. Суб'єктивне вирішення внутрішнього конфлікту за допомогою механізмів психологічного захисту.

Рис.1. Структурно-логічна схема, яка розкриває причину формування психологічних механізмів приховування соціальної небезпеки.

Важливим, на нашу думку, є класифікація психологічних механізмів захисту за ознакою усвідомлення і не усвідомлення (рівень підсвідомості),

яка розкриває одну з основних причин приховування соціальної небезпеки – її властивість бути не сприйнятою свідомістю людини.

Рис. 2. Класифікація психологічних механізмів захисту зловживання алкоголем.

Згортання пияцтва шляхом обмеження кількості випитого спиртного (часткове задоволення потреби або ухиляння від ситуацій, пов'язаних зі вживанням спиртних напоїв) → Вирішення внутрішнього конфлікту.

Рис.3. Схема функціонування механізму часткового задоволення алкогольної потреби.

Зміна особистісних установок → Вирішення внутрішнього конфлікту.

Рис.4. Схема функціонування механізму розширення діапазону прийнятності.

Витіснення позитивними емоціями, які виникають при обговоренні епізодів вживання спиртних напоїв їх об'єктивного оцінювання → Вирішення внутрішнього конфлікту.

Рис.5. Схема функціонування механізму витіснення.

Спотворення чуттєвого сприйняття навколишньої дійсності → Вирішення внутрішнього конфлікту.

Рис.6. Схема функціонування механізмів перцептивного захисту.

Відбір інформації про навколишнє середовище і відповідності до власних бажань → Вирішення внутрішнього конфлікту.

Рис.6. Схема функціонування механізмів раціоналізації.

Висновки. На даний час феномен психологічних механізмів, що приховують соціальну небезпеку від зловживання алкоголем пояснюється на основі потреби в збереженні самооцінки і самоповаги особистості в ситуаціях, які породжують внутрішній конфлікт (неузгодженість зовнішнього оцінювання та самооцінювання). З описаних в літературі механізмів психологічного захисту лише один використовується свідомо, а інші не усвідомлюються особистістю. Нами висвітлені змістові лінії представлення психологічних механізмів захисту в навчальній дисципліні «Безпека життєдіяльності».

Література:

1. Бехтель Э. Е. Донозологические формы злоупотребления алкоголем / Э. Е. Бехтель. – М.: Медицина, 1986. – 272 с.

2. Іванчук А.В. Дидактичні умови формування в студентів знань про безпеки під час вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» / А. В. Іванчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 34. – Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. – С. 304 – 309.

3. Іванчук А.В. Розкриття механізму формування алкогольної залежності як дидактична умова стимулювання пізнавальної навчальної діяльності студентів при вивченні навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» / А. В. Іванчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 41. – Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. – С. 311 – 316.

4. Перцепція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http // slovopedia. org. ua](http://slovo.org.ua)

5. Самоактуалізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http // uk. wikipedia.org / wiki](http://uk.wikipedia.org/wiki)

6. Яким Р. С. Безпека життєдіяльності: навч. посібник / Р. С. Яким. – Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. – 304с.

У статті розглядається природа і зміст психологічних механізмів захисту при зловживанні алкоголем. Їх вивчення студентами в навчальній дисципліні «Безпека життєдіяльності» дає можливість усвідомити і сприйняти феномен приховування зловживання алкоголем як виду соціальної небезпеки. Для структурування навчального матеріалу про психологічні механізми захисту розроблено низку структурно-логічних схем.

Ключові слова: *Я-концепція, внутрішній конфлікт, поведінка, механізми психологічного захисту, структурно-логічні схеми.*